

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ «ПРО ПРОЦЕДУРУ РОЗГЛЯДУ СПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ» РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

CRIMINAL-LAW DESCRIPTION OF THE MAIN PROVISIONS OF THE LAW OF POLAND 26.10.1982, “ABOUT THE PROCEDURE FOR DEALING WITH JUVENILE” REPUBLIC OF POLAND

Пономарьова Т.І.,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судової експертизи
Донецького юридичного інституту МВС України

У статті розглянуто основні положення Закону Польщі від 26.10.1982 р. «Про процедуру розгляду справ неповнолітніх». Досліджуються окремі проблеми, які виникають під час його тлумачення. Автор зазначає, що польський закон повністю відповідає вимогам, викладеним в міжнародних нормативно-правових актах, які стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх.

Ключові слова: ювенальна політика, неповнолітній, міжнародні нормативно-правові акти, кримінально-правова характеристика, Польща.

В статье автор рассматривает основные положения Закона Польши от 26.10.1982 г. «Про процедуру рассмотрения дел несовершеннолетних». Исследуются отдельные проблемы, которые возникают во время его толкования. Автор отмечает, что польский закон полностью соответствует требованиям, изложенным в международных нормативно-правовых актах, которые касаются осуществления правосудия в отношении несовершеннолетних.

Ключевые слова: ювенальная политика, несовершеннолетний, международные нормативно-правовые акты, уголовно-правовая характеристика, Польша.

In the article the author reviews the main provisions of the law of Poland 26.10.1982, “About the procedure for dealing with juvenile”. Examines some of the problems that arise during its interpretation. The author notes that Polish law fully complies with the requirements set out in international legal instruments relating to the implementation of juvenile justice.

Key words: juvenile policy, minor, international regulations, criminal law characteristics, Poland.

Постановка проблеми. *Кримінально-правова характеристика* – одна з фундаментальних категорій кримінального права, що розглядається в нерозривному зв'язку з криміналістичною, кримінологічною, кримінально-виконавчою та оперативно-розшуковою характеристиками [1, с. 154]. Саме кримінально-правова характеристика визначає сутність явищ, покладених в доктрину кримінального права, адже останнє є певною системою (сукупністю) правових норм, які встановлюють правила поведінки людей у суспільстві.

Отже, можна зробити висновок, що кримінально-правова характеристика є самостійним видом наукової діяльності у галузі кримінального права, яка спрямована на визначення загальних для кримінально-правової доктрини понять та дослідження притаманних їм ознак.

Надання кримінально-правової характеристики ювенальній політиці Польщі надасть можливість не тільки дослідити основні положення кримінального законодавства республіки стосовно кримінальної відповідальності неповнолітніх, а й дозволить провести порівняльний аналіз КК Польщі з відповідними нормативно-правовими актами країни, які стосуються питань відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх.

Аналіз останніх публікацій. Сьогодні польські вчені приділяють достатню увагу дослідженню питань, пов'язаних з покаранням неповнолітніх, зокрема науковці все частіше торкаються питань застосу-

вання альтернативних покаранню заходів та проблем покращення державного забезпечення захисту прав та свобод неповнолітнього, шляхом розвитку нових інституцій. Однак, на жаль, вчені оминають проблему необхідності внесення змін до сучасного законодавства шляхом корегування наявних положень, які стосуються неповнолітніх.

Формулювання цілей статті. Основною метою нашого дослідження є аналіз польського законодавства, яке стосується відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх, з метою подальшого використання позитивного досвіду Польщі в українському кримінальному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. На відміну від України, в якій основні положення, що стосуються відповідальності неповнолітніх, викладені в спеціальному розділі Загальної частини Кримінального кодексу, в Польщі існує окремий нормативно-правовий акт – Закон від 26.10.1982 р. «Про процедуру розгляду справ неповнолітніх» (*Ustawa “O postępowaniu w sprawach nieletnich”*), яким визначено загальний порядок, якого має дотримуватися польський законодавець під час визначення меж відповідальності неповнолітнього.

Існування в Польщі окремого нормативно-правового документу, на нашу думку, є виправданим, оскільки кодифікований акт, в якому розглядається широке коло суспільних відносин (яким є Кримінальний кодекс), неспроможний повністю охопити окремі аспекти відповідальності певної категорії

суб'єктів, через що на практиці виникає чимало невирішених питань.

Зазначена позиція підтримується і в інших зарубіжних країнах, наприклад в Республіці Болгарія також існує Закон «Про боротьбу з антигромадськими проявами малолітніх та неповнолітніх», в якому детально викладені умови звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, обов'язки комісії зі справ неповнолітніх, визначено статус спеціальних виховних установ [2].

Відмінною рисою, яка свідчить про гуманність кримінального законодавства Польщі, є відношення законодавця до неповнолітнього злочинця, про що свідчить положення, закріплене в ст. 3 закону, де зазначено, що під час провадження за участю неповнолітнього слід прагнути досягнення позитивних змін в особистості та поведінці неповнолітнього і в міру необхідності належного виконання одного з батьків або опікуна своїх обов'язків щодо неповнолітніх, беручи до уваги зацікавленість громадськості. У роботі з неповнолітніми необхідно враховувати особу неповнолітнього, зокрема вік, стан здоров'я, рівень розумового і фізичного розвитку, риси характеру і поведінки, а також причини і ступінь деморалізації, характер оточуючого середовища і умов проживання неповнолітнього [3].

Аналогічні положення містяться в п.п. 1.2–1.3 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх, де зазначено, що держави-члени повинні прагнути до створення умов, які дозволяють забезпечити змістовне життя підлітка в суспільстві, яке тоді коли вона (він) найбільш схильний до неправильного поведіння, сприятиме процесу розвитку особистості і отриманні освіти, в максимальному ступені вільного від можливості скоєння злочинів та правопорушень [4].

Слід приділяти достатню увагу здійсненню позитивних заходів, які передбачають повну мобілізацію всіх можливих ресурсів, враховуючи родину, добровольців та інші групи суспільства, а також школи та інші суспільні інститути, з метою сприяння благополуччю підлітка, щоб скоротити необхідність втручання з боку закону і ефективного, справедливого і гуманного поведіння з підлітком, який перебуває у конфлікті з законом [4].

Звісно, під час обрання виду покарання за злочин, вчинений неповнолітнім, законодавець намагається починати з найбільш лояльного заходу, який не тільки виконає завдання покарання, а й забезпечить дотримання прав та свобод підлітка. У Республіці Польща помітною є тенденція до економії репресії щодо відношенню до неповнолітніх злочинців. Цікавим є той факт, що особи, які вчинили протиправні діяння у неповнолітньому віці, згідно з законодавством Польщі, не є злочинцями, останні вважаються такими, що вчинили діяння, яке тягне за собою покарання. Такий гуманний підхід до неповнолітніх, які вчинили нетяжкі або середньої тяжкості діяння, підтверджується тим, що суд “de jure” призначаючи покарання, “de facto” звільняє від нього [5, с. 138].

Як покарання, згідно зі ст. 6 Закону, сімейним судом до неповнолітнього може бути застосовано: догану; відшкодування шкоди працею на користь потерпілого або громади; вибачення перед потерпілим; набуття освіти або працевлаштування; утримання від відвідування певних місць; утримання від вживання алкоголю або інших засобів, здатних ввести в стан сп'яніння; встановлення контролю з боку батьків або опікунів; забезпечення контролю молодіжних організацій або інших громадських організацій, трудових колективів або окремої особи; умовне покарання; відвідування кураторських центрів, а також співпраця з громадськими організаціями, які беруть участь в роботі з неповнолітніми шляхом застосування до них виховних, лікувальних та навчальних заходів; позбавлення водійських прав; конфіскація речей, отриманих у зв'язку із вчиненням злочину; участь у виховній роботі з молоддю центру соціотерапії; поміщення у виправну установу; застосування інших заходів, передбачених законом та в Сімейному кодексі [3].

Згідно зі ст. 7 закону, сімейний суд також може вимагати від батьків або опікунів поліпшення умов для отримання освіти, покращення умов життя і здоров'я неповнолітнього, а також працювати в тісному контакті зі школою, в якій неповнолітній навчається, психолого-педагогічною клінікою або іншою спеціалізованою клінікою; вимагати від батьків або опікунів, частково або в повній мірі відшкодувати шкоду, завдану неповнолітнім.

Суд може звернутися в компетентні державні установи або соціальні та місцеві самоврядування задля надання необхідної допомоги в поліпшенні умов життя неповнолітнього [3].

Згідно зі ст. 8, якщо батьки або опікуни неповнолітнього ухилитися від виконання зобов'язань, покладених на них судом, останній може накласти штраф у розмірі від 50 до 1 500 одиниць. Суд скасовує штраф в цілому або частково, якщо особа протягом 14 днів виправдовує свою поведінку або продовжує виконувати покладені на неї зобов'язання [3].

Зазначене в законі положення також відповідає рекомендаціям, викладеним в п.п. 18.1–18.2 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, в яких зазначається, що з метою забезпечення більшої гнучкості і щоб уникнути по можливості ув'язнення у виправні установи компетентний орган влади повинен при вирішенні справи мати широкий комплекс заходів впливу. Такими заходами, які можуть здійснюватися в поєднанні один з одним, є: постанова про опіку, керівництво і нагляд; пробація; постанови про роботу на благо громади; фінансові покарання, компенсація і реституція; постанова про прийняття проміжних та інших заходів; постанова про участь у груповій психотерапії та інших подібних заходах; постанова, що стосується передачі на виховання, місця проживання або інші виховні заходи; інші відповідні постанови.

Жоден неповнолітній не може бути вилучений з-під нагляду батьків, частково або повністю, якщо це не виправдано обставинами її або його справи [4].

Цікавим є підхід польського законодавця до питання направлення неповнолітнього злочинця до навчально-виховного центру.

Більшість країн-сусідів Польщі (Україна, Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія та ін.), розглядаючи основні положення стосовно кримінальної відповідальності неповнолітніх, звертають окрему увагу на питання звільнення підлітків від покарання та його відбування. У кримінальних кодексах зазначених країн одним із видів звільнення від покарання є направлення неповнолітнього до навчально-виховної установи. На відміну від сусідів (в законодавствах яких здебільшого зазначений вид звільнення від покарання розглядається як самостійно існуючий), у кримінальному законодавстві Польщі в ст. 10 зазначається, що у відношенні винного, який вчинив нетяжкий злочин у 17-річному віці, але до досягнення 18-річного віку, суд замість покарання застосовує виховні заходи, лікування або виправні заходи, передбачені для неповнолітніх, якщо обставини справи, а також рівень розвитку винного, його особисті особливості та умови життя викликають таку необхідність [6], кодекс не конкретизує, які саме виховні заходи можуть бути застосовані до неповнолітнього.

Наприклад у Кримінальному Кодексі України, направлення до навчально-виховного закладу є одним із видів примусових заходів виховного характеру. Звісно, зазначені нами заклади не належать у країні до установ кримінально-виконавчої служби, а є одиницями, що входять до системи Міністерства освіти та науки України, умови перебування, в яких повністю відповідають вимогам, викладеним у Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, хоча в п. 19 зазначено, що поміщення неповнолітнього в будь-яку виправну установу завжди повинно бути крайнім заходом, що застосовується протягом мінімально необхідного строку. Однак, на нашу думку, така позиція українського законодавця з приводу поміщення підлітка до спеціальної установи дає підставу думати про існування нормативної фікції, звичайної підміни понять, наприклад виховної колонії на навчально-виховний заклад. І в одному, і в іншому випадку до неповнолітнього будуть висуватися певні вимоги, викликані встановленим у закладі режимом, які той матиме виконувати, а його права та свободи будуть обмеженими [7, с. 197].

У польському законодавстві передбачено лише відвідування спеціальних закладів, тобто підліток залишатиметься на свободі під час виховного процесу, який здійснюватиметься щодо нього.

На нашу думку, така відмінність польського кримінального законодавства від сусідніх держав є наслідком того, що зазначені країни (на відміну від

Польщі) достатньо тривалий час є членами Співдружності Незалежних Держав, для яких на сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД згідно з постановою № 7-5 від 17.02.1996 р. було прийнято Модельний кримінальний кодекс у ст. 99 якого зазначено, що неповнолітній, засуджений за вчинення злочину середньої тяжкості, може бути звільнений від покарання, якщо буде визнано, що цілі покарання можуть бути досягнуті шляхом поміщення його до спеціальної навчально-виховної або лікувально-виховної установи для неповнолітніх. Поміщення до спеціальної навчально-виховної або лікувально-виховної установи призначається судом на строк до трьох років, але не більше ніж до настання повноліття. Перебування в названих установах може бути припинено достроково, якщо за висновком спеціального органу у справах неповнолітніх особа не потребує подальшого застосування вказаної міри [8].

Цікавим є підхід польського законодавця до направлення неповнолітнього. У ст. 66 закону зазначено, що організація системи освіти в центрах "Youth Care" (брати участь у програмах "Youth Care" мають право звільнені особи у віці старше 18-ти років, особи чия справа було закрито через звільнення, особам молодшим 21-го року, особи, які не знаходяться під наглядом суду. Зазначена програма забезпечує надання житлової допомоги, послуги бюджетування, надання освіти, послуг з працевлаштування, запобігання насильству в родині та консультування молоді [9]), молодіжних центрах, виправних установ та притулках соціотерапії неповнолітніх повинна дозволяти здійснювати індивідуальний вплив на неповнолітніх відповідно до їх особи і виховних потреб. Зазначені заклади повинні забезпечувати надання загальної та професійної освіти, проведення культурних, спортивних та освітніх заходів, спрямованих на розвиток соціальної активності неповнолітніх, залучення їх до громадських робіт, а також повинен бути забезпечений доступ до послуг закладів здоров'я [3].

Висновки. Отже, Закон Республіки Польща від 26.10.1982 р. «Про процедуру розгляду справ неповнолітніх», на нашу думку, порівняно з іншими подібними зарубіжними нормативно-правовими актами, є найбільш гуманним та таким, що відповідає сучасним вимогам, як з огляду на особливості особистості неповнолітнього, так і згідно з вимогами, викладеними у міжнародних нормах. Бажання Польщі сприяти позитивним змінам у кримінальному законодавстві в частині, що стосується відповідальності неповнолітніх підтверджується активною участю Польщі у заходах, в яких вирішуються питання гуманізації відповідальності підлітків та її пропозицій щодо внесення корективів до міжнародного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А.А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 154–160.
2. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните в сила от 15.03.1958 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://sacp.government.bg/normativnauredba/zakoni/protivoobshtestveni-proiavi/>.
3. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 [Electronic resource]. – Mode of access: http://prawo-nieruchomosci.krm.pl/Ustawa-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich-1_2_432.html.

4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
5. Пономарьова Т.І. Служба кураторів у республіці Польща: перший крок на шляху до гуманізації кримінального законодавства / Т.І. Пономарьова / Сучасна наука – пенітенціарній практиці: зб. матеріалів II Міжнар. практ.-конф. (м. Київ, 4 груд. 2014 р.) / за ред. В.П. Тихого, Є.Ю. Бараша. – К.: Ін-т крим.-викон. служби ; Київський регіональний центр НАПРН України, 2014. – С. 137–140.
6. Уголовный кодекс Республики Польша [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/239354/>.
7. Пономарьова Т.І. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх: проблемні питання та шляхи їх вирішення / Т.І. Пономарьова // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 7. – С. 193–203.
8. Модельний уголовный кодекс: рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств от 17.02.1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901781490>.
9. Supporting Emancipated Youth Services Program. [online] Available at: <http://www.youthincare.illinois.gov/Default.shtml>.